

Verslag: Haarlem! Een geschiedenis

Door: Mauring Roest

14 mei 2024

De spreker, Prof. Dr. H.A.M. Klemann, (sinds kort emeritus) hoogleraar Sociale en Economische Geschiedenis aan de Erasmusuniversiteit te Rotterdam.

De eerste vermelding van Haarlem dateert van rond het jaar 900. In die tijd speelde een conflict tussen de graaf van Holland en de bisschop van Utrecht over de controle over het gebied rond de strandwal waarop Haarlem ontstond. Zulke stroken waren ontstaan ten westen van de toenmalige kustlijn en ook Leiden ligt op dezelfde langgerekte strandwal.

Uiteindelijk ontstonden tussen de strandwallen moerasgebieden die interessant waren voor de lokale machtshebbers zoals de graaf van Holland en de bisschop van Utrecht, omdat dat gebied na verloop van tijd kon worden ontgonnen. Dat gebeurde vanaf het einde van de tiende eeuw in de vorm van contracten tussen de graaf of de bisschop met een ontginner-ondernemer of met een groep ontginners die vanaf dat moment vrije boeren waren in het nieuwe land.

Rond het jaar 1000 steeg de temperatuur echter geleidelijk, zodat de zeespiegel ook langzaam omhoogging met het gevolg dat de afwatering in ontgonnen gebied lastiger werd. Het gebied tussen Rijn en IJ waterde af op zee via 't Spaarne, dus langs Haarlem. Naast de zeespiegelstijging begon het ontgonnen land vanaf de veertiende eeuw in te klinken. Dat versterkte het afwateringsprobleem, maar het had ook gevolgen voor de economie. Graan telen op nat land gaat op een gegeven moment niet meer en vanaf dat moment richtten de Kennemers (en de Rijnlanders) zich steeds meer op veeteelt. Voor het dagelijks brood moest daardoor graan worden ingevoerd, waardoor de handel op gang kwam. Al het binnenwater vormde een prima transportmogelijkheid als alternatief voor de routes over zee. De groeiende handel zorgde voor een bloei van de steden, en voor Haarlem ook nog eens een nieuwe tak van nijverheid, scheepsreparatie en scheepsbouw.

Gezicht op Haarlem vanaf de Kleverlaan bij het Huis ter Kleef door Pieter de Molijn; Jan van de Velde {1621). – (Amsterdam: R.& I. Ottens, 1726-1766).

1 prent, bestaande uit 3 bladen, op papier aaneengeplakt: kopergravure; tezamen 41 x 169,2 cm. NH archief, Invnr. 45302. Grafisch drukwerk.

Haarlem was ook de plek waar graaf Willem II van Holland een hoeve stichtte met soldaten, die vanuit het relatief rustige Zuid-Holland -waartoe Haarlem dan behoort - het opstandige Kennemerse en Friese gebied ten noorden van het IJ onder de duim moesten houden. Uit de bewoning rond die hoeve ontstond een plaatsje dat in 1245 stadsrechten kreeg, wat inhield dat het voortaan zelf zorg moesten dragen voor fortificatie en verdediging van de nieuwe stad.

De eerste pestepidemie van de jaren 1348-1350 verminderde de omvang van de bevolking met een derde of zelfs een half. In die periode vond op het omringende platteland genoemde omschakeling van graan- naar veeteelt plaats en dat betekende minder werken op de boerderijen en een trek naar de steden, die daardoor meer bevolkt raakten. Een andere branche die in Haarlem tot bloei kwam was het bierbrouwen, dit kwam door haar gunstige ligging op de strandwal met zuiver water uit het zand en veen uit de omgeving als brandstof. Een derde economische activiteit was het vetmesten van ossen uit Noord-Duitsland, die na een verblijf op de weiden rond Haarlem naar Vlaanderen werden geëxporteerd. Al met al werd Haarlem zo een centrum van handel.

Door het succes van de Hollandse steden woonden in de zestiende al de helft van de bevolking in de steden. Door de groei van de gebieden van opeenvolgende graven van Holland en daardoor groeiende macht van die landsheren (Bourgondiërs, Habsburgers) raakten zowel de steden als de lokale adel een deel van hun invloed kwijt. Lange tijd speelden zij een belangrijke rol als leveranciers van ridders en soldaten, maar voor de oorlogsvoering was steeds meer geld nodig om de groeiende staande legers te financieren. Dat alles zorgde voor onvrede en zeker ook voor een enorme belastingdruk. Deze oorzaken (belastingen en tanende invloed) speelden ook een belangrijke rol bij het ontstaan van de Opstand tegen 'Spanje', waar het zeker niet alleen om godsdienst ging.

De Opstand werd in Haarlem gesteund, maar de oorspronkelijke bevolking bleef katholiek. De nieuwe inwoners, veelal vluchtelingen uit de Zuidelijke Nederlanden, vormden de protestantse gemeenten. Waar de bierbrouwerij als economische tak van belang verloor, kwam juist de textielnijverheid op in deze tijd, mede door de kennis die de nieuwe inwoners uit Vlaanderen meebrachten. Na de Opstand en na de Gouden Eeuw ging het bergafwaarts met Haarlem, de textiel kwijnde weg in de achttiende eeuw, mede door concurrentie uit goedkopere gebieden, zoals Silezië (Oostenrijks/Pruisisch).

Pas halverwege de negentiende eeuw krabbelde Haarlem er weer bovenop. Met name de aanleg van Zijkanaal C van het Noordzeekanaal betekende een stimulans voor de zich ontwikkelende industrie. Dat veranderde weer geheel in de jaren '70 van de vorige eeuw, maar dat is iets voor een andere keer.